

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך יא, תש"כ

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

האפשר לכוון את התפתחות לשוננו?*

פרופ' נ"ה טור-סיני: הזמינו אותנו לכאן, כדי שנשוחח על הבעיה: האפשר לכוון את דרכה של לשוננו העברית? אולי אנו רואים את רקע הבעיה ראייה שונה. אני רואה את תמימותם של אלה, שהיו ראשוני מחיי הלשון. הם חשבו, שיש להם יסוד מוסמך לבנות עליו. והיום אנו יודעים, שאותה לשון, כפי מה שהם רצו להחיות אותה, יש בה משום החסר. בלשון המתחדשת יש גורמים מרכיבים שונים, עברית וגם ערבית, למשל, שקובעים מראש סתירות וקשיים. יש ביסודה הבנה שונה במקורות, ויש גם שגיאות בפי הדוברים והמורים עצמם וכדומה.

ד"ר מנחם נאור: כן, ובכל זאת רעיונם, שיש לנו יסוד לבנות עליו, הוא לא רק רעיון נכון, אלא תנאי ראשון. אנחנו רוצים לבנות את לשון אבותינו, ולא לבנות לשון חדשה.

נה"ט: גם אני מחייב את הכלל הזה כיסוד ללשון. ובזה יש צד שווה בינך וביני, גם בניגוד לדעותיהם של אחרים, שחושבים שכל מה שמתחדש בפי הדובר ובפי הכותב כבר קיבל תוקף, כאילו הוא הלכה למשה מסיני.

מ"נ: על כך עוד אאריך.

נה"ט: כן, אבל בכל זאת אחדים מן הקשיים שהצבעתי עליהם באו על תיקונם. החסר בלשון התמלא במידה מרובה,

* דר"שית בשידורי "קול ישראל".

ואפשר לאמור, שהוא הולך ומתמלא עוד יותר. ואם אני זוכר, מה שעבדנו בוועד הלשון לפני כ־50 שנה, כשנצטרפתי אליו, ומה אנחנו עושים היום — הרי יש לנו המון מלים, המון מונחים, ורק עבודת מילואים דקה שבדקות נעשית היום. אבל מה שנוגע למרכיבים השונים המתחרים בתוך הלשון, שכאן אומרים ספינה וכאן אומרים אנייה, שכאן אומרים הזה וכאן אומרים זה, כאן אומרים זו וכאן אומרים הזו וכדומה...

מ"נ: טוב שאין אומרים זו.

נה"ט: כן, יש אומרים זו, וגם בזה צריך להילחם. אבל אותו הפרש שבין לשון התנאים ובין לשון התורה, שבפרט פרופ' קלוזנר עמד עליו, כאילו כל דבר מאוחר יותר הוא חשוב יותר, אותו הבדל עדיין הוא טעון בירור בהרבה דברים. וסתירות יש עד אין סוף בעניינים אלו, ויש בעיות הכתב והכתיב, בעיות הניקוד ועוד ועוד, שיסודם בעובדה, שאנחנו הולכים אחר התנ"ך, ואין ברצוננו לוותר על התנ"ך, גם במקום שהחיים דורשים היום שינויי וסטייה מדרך המקרא. אבל בוודאי יש לך דבר לאמור על כך.

מ"נ: סלח לי, אדוני הפרופסור. הזכרת את הניקוד. הכדאי גם לנגוע בשאלה חשובה טכנית של הניקוד, שהיא כל כך מפריעה לנו?

נה"ט: כן, השאלה גם היא לא שאלה אחת. הניקוד עצמו הוא לא יצור אחיד. למשל, במקום שכבר הייתה ו' בטקסט המקראי, כותב הניקוד שורק. במקום שלא הייתה ו' כזו, אנחנו כותבים לפעמים באותה מלה לפעמים קיבוץ. אולם

מוטב שאזכיר את שאלת השגיאות ממש שבלשון ימינו. הרי יש שגיאות רבות, שהוכנסו רק על-ידי מחיי הלשון. ואתה בוודאי תזכור דוגמאות כאלה.

מ"נ: בלי ספק.

נה"ט: גם אתה זוכר למשל את המלפפון.

מ"נ: כן, מפורסם הדבר.

נה"ט: בן-יהודה חשב, שמלפפון זהו מה שמקודם קראו קישואים, מה שבתנ"ך נקרא קישואים. ולמה? משום שבספרי הרמב"ם כתוב במקום כי"אר בערבית — מלפפון. אבל הרמב"ם חי במצרים, ובמצרים קראו כי"אר לא למה שאנו קוראים היום "מלפפון", אלא כך קראו לאבטיח. ואם תעיין בתרגום הארמי שלנו, תמצא ש"אבטיחים" מתורגם מלפפני. מ"נ: מדוע לא נודיע על כך ברבים, ונעקור מלה, אפילו בשתרשה כביכול.

נה"ט: אתה צודק, ואמנם השתדלנו. במילון למונחי המטבח שהוצאנו, אמרנו שאין להשתמש במלה "מלפפון" במקום קישואים. הרי המלה "כוסא" הערבית אינה המלה קישואים. והמלה "קישואים" העברית היא באמת מה שנקרא בידיש "אוגורקע", cucumber באנגלית. וכך ראוי להשתמש.

מ"נ: כך השתמשו בגולה כל השנים.

נה"ט: כן, והצענו זאת והדפסנו זאת, אלא שיש כנראה גם בעלים "חילוניים" ללשון. ולא זו בלבד, אלא יש שאיש מן הציבור, איש חשוב, רוצה לגזור שישתמשו בצורה זו או זו דווקא. גם אתה יודע בוודאי, שבן-גוריון בכבודו ובעצמו גזור כליה על המלה הקטנה את.

מ"נ: גם אני חולק על דעתו.

נה"ט: כן, הוא אדם חשוב בלי ספק ואהוב על כולנו, אבל להוציא את המלה את, שבאה בפסוק הראשון שבתורה פעמיים, „בראשית ברא אלוהים את השמים ואת הארץ” — זה קיפוח לשוננו.

מ"נ: נכון.

נה"ט: אמנם יש פסוקים בתנ"ך שבהם חסרה את, למשל „אבנים שחקו שמים”, הואיל וזו לשון שירה, שאין בה את. ברגע הראשון אתה עומד ותוהה: מי שוחק את מי, האבנים את המים, או המים את האבנים? וכן הרי טוב לשמור את מלת את בכל במקום, שאפשר לשמור עליה. אני מבין, שהעיתונים מקצרים בכותרותיהם כדי להספיק ולהכניס את עיקר הדברים שם. אבל אין זאת דרך הלשון בכללה. אבל מה אני מספר לך? יש פה בעיות מרובות. אתה בוודאי תרצה לדבר על כך, שלא רק אנחנו היום יוצרים את הלשון, ושיש יצירה של יצור חי זה בפי כל סופר, בפי העם, בפי תלמידי בתי-הספר, בפי הילדים, ושעלינו להתחשב גם בעובדות אלה, בין שאנחנו חושבים שזה חלק של הלשון המופתית, או שזו רק לשון דיבור של ילדים, של ילדים קטנים או גדולים.

מ"נ: להתחשב — אני מסכים, אבל לא לתת להם זכויות יותר מדי. ללשון החיה בפי ההמונים יש זכות מסוימת בפי כל עם, היושב בארצו זה דורות ועידנים וחי על פי חוקים פסיכולוגיים משלו. ילד של פקיד אנגלי שנולד בהודו איננו הודי. והילד שלנו שנולד פה, הרי נולד לעולה חדש, שעל פי רוב לשונו בכלל איננה עברית. ועל כן מגוחך הוא לומר,

שלילדים האלה יש לשון, שיש קוראים לה „ישראלית“. נגעת בשאלה חשובה מאוד: באיזו מידה יש להתחשב ביצירתו של הילד, ואפילו של הסופר? שהרי גם הסופר על פי רוב איננו איש שגדל בלשון העברית, וחסר לו הרבה, והוא מושפע הרבה מלשונו שגדל בה. מלים קל לתרגם, אבל יש גם סגנון, יש תחביר. שוחחתי עם ידידי ד"ר פרץ, חבר האקדמיה, והוא הביא לי דוגמאות הרבה של שיבושים אצל סופרים חשובים מאוד. ועל כן נגענו פה בשאלה, כמה זכויות יש לתת ליצירה הזאת, כל עוד אין אנחנו עם נורמלי, החי על אדמתו ודובר בלשונו. אבל סלח על שהפְּרַעַתֶּיךָ.

נח"ט: לא, לא הפרַעַתָּה, אלא כמו שאומרים בשגיאה... הפּרִית. אכן הפּרִית את הוויכוח על־ידי זה, שהוספת כאן נימה נוספת. אבל אתה יודע, שעיקר השאלה הוא, שאנחנו רוצים באמת לתקן את הלשון, לעשות אותה נכונה ויפה. ואתה בוודאי גם זוכר, שלפני 15 שנה פתחתי את דבריי ברדיו ירושלים בזה שדיברתי על המבטא, המבטא העליון, ובזה ניסיתי לפתור שאלות במבטא וגם שאלות בלשון. דיברתי שם למשל נגד האומרים בְּמָה במקום שהכוונה היא ל"בִּימָה". בִּימָה היא מלה שאולה מן היוונית, בימת היתאטרון, בימת הנואם. אבל ה"בְּמָה" זה היה בניין לפולחן זר, לפולחן השנוא, פולחן טמא, ולמה דווקא השרישו את המלה הזאת ומשתמשים בה היום? מסופק אני, אם באמת עוד נצליח לעקור אותה מלשמש במקום הבימה היפה, במלוא האמנות שהיא מביאה לפנינו.

מ"נ: שמא דרוש יותר פיקוח על כל העבודה הזאת, פיקוח שאפילו קרוב למה שנקרא צנזורה. כי מבחינת עיצוב הלשון נהיה בשעת חרום מתמדת עוד עשרות בשנים. ושעת חירום מצדיקה פיקוח. אם מחליטים — האקדמיה או ועדה מוסמכת — בימה ולא "במה", צריך שיהיה איזה כוח מאחורי ההחלטה הזאת, המחייב את המכוונים, כלומר מורים, מדריכים, סופרים, שאפשר לכוון אותם. מה דעתך על דבר זה?

נה"ט: טוב שאתה מעיר על זאת. אבל אני לא אוכל להסכים לדעה הזאת. כאדם חפשי וכאזרח מדינה חפשית לבי סולד מפני צנזורה ומפני כל דרך כזאת.

מ"נ: התוצאות נראות לעין.

נה"ט: כן, וזאת ניתן אולי לתקן למימי הילדות, מבית-הספר, אלא שצריך לחנך גם את המורים. ודא עקא: דומה הדבר בעיניי כבסיפור הידוע על בית-הכנסת שיסדו להם עמי-הארץ לעצמם, וכשנדמה להם שהראה אדם ידיעה בדבר תורה, אמרו: הוציאו אותו מבית הכנסת, זה בית-כנסת מיוחד לעמי-הארץ.

מ"נ: והנמשל?

נה"ט: הנמשל הוא: הואיל ועמי הארץ הם הרוב, הם הרוב בכל מקום, הרי קשה הדבר מאוד מאוד.

מ"נ: ועכשיו השאלה: כדי להקדיש יותר עבודה לחינוך המורים והסופרים והמדריכים, שמא כדאי, שהאקדמיה תדון עם הממשלה בשאלת התקציב. בתקציב החינוך האחרון ראיתי: לתרבות לעם מכל הסוגים — פחות מ-3% של התקציב; להנחלת הלשון וכדומה — 1%. בארץ הבונה עם חדש

ומעצבת לשון חדשה אין זה מצב מתוקן, ויש לשנותו.

נה"ט: אתה צודק בהחלט.

מ"נ: נשאלנו בשיחה זו, אם אפשר לכוון את התפתחות הלשון. אחת התשובות צריכה להיות: אפשר, אם המדינה תעזור. אם המדינה תסרב לעזור, מובן שלא נוכל לעשות דבר.

נה"ט: המדינה איננה מסרבת.

מ"נ: 1% בתקציב הוא סירוב.

נה"ט: כן, גם זה דבר שצריך ללמד את הציבור, את הממשלה ואת הכנסת: שעניינים שברוח תלויים הם בחומר, שבלי האמצעים הדרושים לא נוכל. והואיל והם עדיין אינם חולים במחלה זו — להרגיש את הקשיים בלשון, את הסתירות המרובות, את הזרויות...

מ"נ: את הצרימות.

נה"ט: הרי שצריך להתחיל וללמד אותם.

מ"נ: בקיצור: עדיין אין להם קנאה ללשון.

נה"ט: אולי זהו הביטוי הנכון.

מ"נ: כאשר אני שומע ברדיו שיחות בערבית במדינת ישראל, ולא דווקא בארצות ערביות, אני מקנא קנאה גדולה בלשון הערבית, שיש לה תרבות והקפדה, בשעה שלנו עדיין אין תרבות והקפדה. ובלי קנאה לא ייעשה הדבר.

נה"ט: צדקת, ובוודאי גם אני קנאי כמוך ללשונו. אלא שדרושים קנאים צעירים יותר. שנים רבות קינאתי ללשון, ויכולתי לאמור בלשון הכתוב: ארבעים שנה — או אפילו חמישים שנה — אקוט בדור — עד שאמרתי: עם תועי לבב הם, והם לא ידעו דרכי.

מ"נ: זה ייאוש.

נה"ט: זה קצת מן הייאוש באשר לעצמי. אבל דרוש שאחרינו יבואו צעירים יותר, שאפשר לצוות עליהם: לך בכוחך זה.

מ"נ: אין אני שומע ברצון את המלים צעירים יותר. אין אנחנו זקנים. ונוסף לכך, מה שקנה הזקן, צריך הצעיר עוד לעבוד עשרות בשנים כדי לקנותו. ועל כן זה נושא אחר. כוונתי לומר, שעלינו להסביר למוסדות, שקנאה איננה שוביניזם. מוכן אני לוותר על לשוני, ביום שכל העמים יוותרו על לשונם, וכל העולם כולו ידבר בלשון אחת. אבל כל עוד יש לי לשון, אני רוצה, שנהיה כמו אותו יהודי בפולין, שלא ידע להבדיל בין dwa ובין dwie, כלומר בין שניים לשתיים, ונאלץ להתחכם ולבקש מן המלצר שלוש כוסות תה (שכן לגבי מספר 3 אין שם הבדל בין לשון זכר לנקבה): הוא התבייש וידע, כמה חשוב להקפיד בלשון. אפשר לחיות בלי ההבדל של שניים—שתיים; לשונות הרבה חיות בלי הבדל זה. אבל כל עוד יש הבדל זה, הקנאה לכבוד עצמך דורשת שתקפיד. זאת כוונתי במלה קנאה. וקנאה זו יכולה להיות גם למוסדותינו.

נה"ט: כן, במקום אחד הראיתי שיש במקרא שלנו קנאה שפירושה קנאה. ובמובן זה צדקת, כשאתה אומר שהזקן קנה חכמה. אבל זה שצריך לקנא לא רק במלה אלא גם במעשה, צריך שיהיה צעיר. אולי ניסד באמת איגוד של צעירים?

מ"נ: בני...

נה"ט: נו, אנחנו לא נקפיד כל כך, יוכלו להיות גם בני

שבעים, אלא שיהיו צעירים ברוחם ויקנאו ללשון. ואולי זהו הדבר החיובי, שיצא מן הוויכוח הזה, שהיה מלווה קצת נימה של צער בצדה של נימת הגאווה על ההישגים המרובים. ואל נשכח גם גאווה זו. שכן יש לנו הישגים נפלאים בלשון, הישגים נפלאים גם ביצירות הסופרים וגם ביצירת המונחים המדעיים, שנכנסו וחדרו לציבור.

הואיל והדגשת את צד הקנאה, הרשני, שאדגיש את את הצד שאליו צריך לכוון את הקנאה. קנאה למבטא, קנאה לכתוב הנכון, קנאה לתעתיק המלים הזרות וכו', וכו', וקנאה להסרת כל שגיאה של היגיון. יותר לי להזכיר רק דוגמה אחת, והיא של ה"שְׂרָרָה" שהשתררה בלשוננו, שלא במקומה. במקום לאמר "דבר זה שְׂרָה במקום הזה, יְשָׂרָה במקום, יְשָׂרָה במקום", רגילים לאמור "שׂוֹרֵר". ואין זה אלא תרגום, תרגום שהוא לדעתי, בלתי צודק בהחלט, על פי המלה הגרמנית herrschen. ואין כאן שְׂרָרָה באמת, כשאתה אומר: שם שׂוֹרֵר רעב, במקום "שׂוֹרָה רעב", או "שׂוֹרָה שלום" וכדומה. זו רק דוגמה.

מ"נ: זה דבר דק מאוד, ועל כן אמרתי, שצריך פיקוח על סופר, שישתמש במלה כראוי. אין לי דבר נגד כך, שסופר, המתאר ילדים דוברי עברית משובשת, יביא את שיבושיהם, בתנאי שלשון הספר הרשמית, כמו לשון התיאטרון הרשמית, תהא לשון מתוקנת, כי היא המדריכה את העם.

הרשני להזכיר עוד גורם חשוב מאוד בשחיתות שבלשון: המתרגמים. גם פה שאלה כספית במידה רבה, שכן שכר המתרגם איננו רב, ועליו להרבות תפוקה כדי

שיתפרנס, והתוצאה היא שמחצית הספרים, המתורגמים כתובים בלשון קלוקלת מאוד, אם לא משובשת. אבל גם לשון קלוקלת, מה שקוראים „לשון בסיסית“, בשעה שהלשון צריכה להיות לשון עסיסית — כל זה יינתן לתיקון, אם המוסדות והשלטונות ירצו להתייחס לדבר ביתר רצינות. לזאת התכוונתי באמרי פיקוח.

נה"ט: על התרגומים אפשר לאמור במקרים מרובים מה שנאמר על מכתביהם של השומרונים בתנ"ך שלנו, שהמכתב היה כתוב ארמית ומתורגם ארמית. כלומר ארמית בא שם בלשון התלמוד במשמעות „לשון רמאית“, לשון המרמה את הבריות, כלשונו של לבן הארמי, שהיה מרמה את יעקב אבינו.

מ"נ: רצוני להדגיש עוד את שאלת התיאטרון. במקום שהתיאטרון מתאר הוואי חי ורוצה לדבר בז'רגון של אותו הוואי, מותר הדבר בהחלט, בתנאי שנדע להבדיל בין הלשון הרשמית בתיאטרון, שהיא בכל העולם כולו הלשון המתוקנת, לבין הציטטה כביכול, שהתיאטרון מביא מפי אנשים המדברים לשון לקויה.

נה"ט: אזכיר כאן מקרה אחד. ראיתי הצגה יפה בתיאטרון, ומישהו הציג את המלך ירבעם שבמקרא. הכל היה יפה, אבל במקום ירְבֵּעַם שבמקרא אמר תמיד יְרִבְעָם. כלומר לא קמץ קטן ולא קמץ גדול במקומם.

מ"נ: שבנו אל הפיקוח. היה לנו פעם סרט „הקללה לברכה“, סרט נאה מאוד מטעם קרן היסוד. הוא הסתיים: ויקם בלעם וישב אל ארצו, וקראו: wayakam... wayashav. כלומר

לא היה כל פיקוח על סרט מדבר עברית, סרט שחשפעתו מרובה, וזה והדבר המכאיב כל כך, וזה הדבר המזיק כל כך.

נה"ט: בזה, נדמה לי, אנחנו יכולים לסיים שיחה ראשונה זו. יש ויש לאמור הרבה והרבה דברים ועוד נשוב לכך.

אבא בנדויד

כתיב אחד לבן-שבע ולבן-שבעים

(תשובה למר י' ייבין)

בחוברת הקודמת ע' 67—72 פרסם מר ישראל ייבין מאמר-ויכוח: "כלום יש אסמכתה לכתיב מלא בטקסט מנוקד?", וכוונת המאמר לסתור את האסמכתות ואת הנימוקים, שהבאתי בחוברת צ"ו להנהגת כתיב מלא ומנוקד החל מכיתה א'. לדאבון אין בדבריו כדי להצעיד את הוויכוח קדימה: מר ייבין מחדש טענות שכבר נדחו, מקשה קושיות שכבר הופרכו, ואף על פי כן הוא חוזר ומקשה, כאילו לא נאמרו הדברים מעולם. ויכוח כזה אחת דתו ליהפך לפולמוס של סרק, ואין לדבר סוף. הרי טענותיו:

1. כתיב מלא "מלכתחילה", ותוספת ניקוד — רק "בדיעבד"?

מר ייבין טורח לבאר לנו, כיצד נהגו מעתיקים לפנים: בתחילה מצא הסופר לפניו טקסט כתוב מלא, ואחריו בא המנוקד" (ע' 68) והוסיף עליו ניקוד שלם — ועל כן אין להביא ראיה מצירוף שני היסודות בדיעבד ולהתירו